

Коваль С.Л.

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

На підставі оцінки поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів запропоновано визначення, яке розкриває сутність фінансових ресурсів комерційного банку. Проаналізовано структуру та динаміку фінансових ресурсів банківської системи України у 1998—2003 роках.

Proceeding from estimations by Ukrainian and foreign economists the author proposes a definition which discloses the essence of financial resources of commercial banks. Also analysis is made of the structure and dynamics of Ukraine's banking system for the 1998—2003 period.

Економічний розвиток будь-якої країни залежить не лише від рівня розвитку сучасних технологій і техніки, а значною мірою визначається ступенем розвитку банківської системи. Надійна банківська система є однією з важливих умов подальшого розвитку вітчизняної ринкової економіки, оскільки, мобілізуючи тимчасово вільні кошти, перетворює їх у капітал, що працює.

В умовах дефіциту фінансових ресурсів особливої актуальності набувають питання формування фінансових ресурсів комерційних банків, оптимізації їх структури та вибору стратегії управління ними.

Питання визначення сутності фінансових ресурсів комерційних банків, дослідження їх формування розглядали українські вчені М. Алексеєнко, А. Мороз, О. Васюренко, О. Заруба, Л. Костирко, Ж. Довгань, А. Вожжова, О. Клименко, а також зарубіжні вчені: П. Роуз, Е. Рід, Р. Коттер, Д. Полфреман, Н. Антонов, М. Пессель, І. Лаврушин, В. Колесников, В. Кисельов.

Досліджуючи питання формування, розміщення й використання фінансових ресурсів банку, треба насамперед визначити суть фінансових ресурсів та банку як цілісної фінансової структури, а також його відмінність від підприємства.

Банки характеризуються особливим видом підприємницької діяльності, що пов'язана з рухом позикових капіталів, їх мобілізацією й розподілом. На думку Пітера Роуза, банк — це фірма, що надає фінансові послуги, здійснює професійне управління грошовими ресурсами, а також виконує багато інших функцій в економіці¹. Банківські установи як специфічні підприємства виробляють продукцію, що відрізняється від продукції матеріальної сфери. Основною продукцією у сфері послуг є надання кредиту. Таким чином, головне призначення банку полягає в акумуляції грошових ресурсів та наданні їх у кредит. Саме тому банк виступає як комерційне підприємство, яке надає послуги своїм клієнтам, вкладникам — з одного боку, позичальникам — з другого, маючи при цьому прибуток за рахунок різниці

¹ Роуз Питер С. Банковский менеджмент. — Пер. с англ. со 2-го изд. — М.: Дело. — 1997. — С. 5.

процентів, отриманих від позичальників і виплачених вкладникам. Отже, головною функцією комерційного банку є посередництво між вкладниками і позичальниками, оскільки перші, маючи певну тимчасово вивільнену з обороту частину ресурсів, прагнуть за відповідних гарантій, на конкретний строк, під процент надати їх іншим. Їхні інтереси повинні збігатися. Консолідуючою ланкою у такому разі виступає банк-посередник, який забезпечує можливість задоволення потреб з урахуванням попиту й пропозиції на капітал. Акумуляуючи значні кошти, банк може задовольнити потреби багатьох позичальників, надавши кредити на різні строки, на різних умовах. Виступаючи у ролі посередника, банк забезпечує зниження ризику індивідуальних інвесторів у питаннях майбутніх доходів і втрат.

Крім того, за характером діяльності банк має спільні риси з торговельною організацією: він купує й продає ресурси, сприяє обміну товарами. Водночас банк відрізняється від торговельної організації за своєю суттю — можливістю здійснювати операції кредитування суб'єктів господарювання.

Таким чином, можемо стверджувати, що комерційний банк являє собою:

- комерційне підприємство, що залучає грошові ресурси юридичних і фізичних осіб і від свого імені розміщує їх на умовах платності, строковості й повернення, а також здійснює розрахункові, комісійні та інші операції;
- фінансову організацію, яка акумулює тимчасово вільні кошти, надає їх у тимчасове користування у вигляді кредитів;
- посередницьку організацію, що опосередковує взаємні платежі й розрахунки юридичних і фізичних осіб.

Комерційні банки, як і інші суб'єкти господарської діяльності, для забезпечення своєї комерційної та господарської діяльності повинні мати певну суму коштів, тобто ресурси. Банки переважно працюють на залучених грошових ресурсах, тоді як підприємство працює на власних коштах, звертаючись при потребі за кредитом до установ банківської системи. У сучасних умовах розвитку економіки проблема пошуку й залучення ресурсів має визначальне значення. Саме тому проблема становлення й розвитку ринку банківських ресурсів набуває першочергового значення.

У чому ж суть поняття "фінансові ресурси"? Фінансові ресурси — матеріальна основа діяльності будь-якого підприємства. Для суб'єкта господарювання — це кошти, що є у його розпорядженні, які спрямовуються на розвиток виробництва, утримання об'єктів невиробничої сфери, споживання, а також можуть залишатись у резерві². На думку В. Опаріна, фінансові ресурси — це сума коштів, спрямованих в основні засоби та обігові кошти підприємства. Це авансовані кошти, які вкладаються в обіг і повинні обов'язково повертатися³. Тобто під фі-

² Балабанов *И.Т.* Основы финансового менеджмента: Учеб. пособие. — М.: Финансы и статистика. — 1999. — С. 54.

³ Опарін *В.* Фінансові ресурси: проблеми визначення та розміщення // Вісник НБУ. — 2000. — № 5. — С. 11.

Банківська справа

нансовими ресурсами підприємств мають на увазі не всі кошти, а лише ту їхню частину, яка робить “гроші”. Таке розуміння фінансових ресурсів по суті споріднене з поняттям “капітал”. Очевидно, саме тому, розглядаючи поняття “фінансових ресурсів підприємств” та “капіталу підприємств”, науковці часто ототожнюють їх. Підтвердженням цього є те, що, характеризуючи їх за джерелами походження й правом володіння, виділяють власний та залучений капітал і, відповідно, власні та залучені фінансові ресурси підприємств.

Незважаючи на те, що банк виступає як специфічне підприємство, підхід до питання фінансових ресурсів комерційного банку суттєво відрізняється від вищевикладеного.

У зарубіжній літературі поняття “ресурси банку” як самостійний термін, що підлягає вивченню й дослідженню, практично відсутній. Так, Е. Рід, Р. Коттер, Е. Гіл, Д. Полфреман термін “ресурси банку” взагалі не використовують, таке поняття не розглядається як об’єкт самостійного дослідження. Основні джерела грошових ресурсів вказуються при розгляді пасиву балансу банку й при аналізі формування ресурсів банку у процесі здійснення банками пасивних операцій і мають більше практичне, ніж теоретичне значення. Банківські пасиви досліджують з точки зору їх обсягу, структури, пов’язаних з банківським портфелем чи балансом, а також з позиції управління пасивами⁴.

Російські вчені Н.Г. Антонов та М.А. Пессель також визначають сутність ресурсів банку через пасиви: “Пасиви — це по суті ресурси банків... Пасиви комерційного банку формуються у процесі здійснення пасивних операцій”⁵. На нашу думку, таке визначення не досить повно й лаконічно розкриває сутність ресурсів банку. І хоча справді, пасивні операції комерційних банків, що здійснюються у формі відрахувань від прибутку банку на формування або збільшення його фондів, отримання кредитів від інших юридичних осіб (позики, що надаються іншими банками), депозитних операцій (операцій банку із залучення коштів юридичних і фізичних осіб) є основними джерелами формування банківських ресурсів, недоцільно робити визначення одного поняття через інше.

Найпоширенішим визначенням вітчизняних вчених-економістів є таке: “Ресурси комерційного банку — це сукупність коштів, що є у його розпорядженні та використовуються для виконання активних операцій”. Такий підхід до визначення сутності банківських ресурсів використовують провідні українські вчені А.М. Мороз, М.І. Савлук⁶. Вищенаведене визначення досить стисле й лаконічне.

⁴ Полфреман Д. Основы банковского дела: Учебник / Пер. с англ. А. Дорошенко — М.: ИНФРА-М. — 1996. — С. 102; Рид Э., Коттер Р., Гил Э. и др. Коммерческие банки. — М.: СП “Космополис”. — 1991. — С. 16.

⁵ Антонов Н.Г., Пессель М.А. Денежное обращение, кредит и банки. — М.: АО “Финстанформ”. — 1995. — С. 97.

⁶ Банківські операції: Підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін. За ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. — К.: КНЕУ. — 2000. — С. 30.

не, але воно не вказує на джерела формування та напрями використання фінансових ресурсів комерційного банку, що є дуже важливим в умовах конкурентної боротьби та дефіциту фінансових ресурсів.

В.В. Кисельов, називаючи компоненти фінансових ресурсів (власні (капітал), залучені та запозичені кошти), наголошує на їх складній структурі⁷. Російський вчений О.І. Лаврушин пропонує трактувати ресурси комерційних банків, відображаючи джерела їхнього формування та напрями використання: "... це їх (банків) власні капітали та фонди, а також кошти, залучені банками у процесі пасивних, а також активно-пасивних операцій (у частині перевищення пасиву над активом), що використовуються для активних операцій банків"⁸.

На думку М.Д. Алексеєнка, використання банківських ресурсів не обмежується здійсненням активних операцій. Банки надають гарантійні, посередницькі, консультаційні, трастові послуги. Визначення банківських ресурсів, запропоноване вченим, детальніше і вдаліше — це сукупність грошових ресурсів й виражених у грошовій формі матеріальних, нематеріальних та фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банків і можуть бути використані ними для здійснення активних операцій та надання послуг⁹.

Наведені вище визначення характеризують ресурси окремо взятого комерційного банку, хоча використовується загальне поняття "банк". Але наше дослідження стосується фінансових ресурсів лише комерційних банків. Ресурси Національного банку України, що формуються за рахунок таких специфічних джерел, як емісія грошей, грошей в обігу, коштів, вкладених у валютний і золотий запаси, не залучені у сферу дослідження.

Водночас Л.А. Костирко, Т.В. Пашенко, М.М. Агєєв запропонували визначення, що відображає відносини, які виникають у процесі розподілу фінансових ресурсів суспільства у банківській системі країни в цілому, на макрорівні: "Фінансові ресурси банку — це грошові і прирівняні до них потоки коштів, які перебувають у його розпорядженні та формуються у результаті розподілу й перерозподілу національного доходу і призначених для виконання фінансових зобов'язань та фінансування розширеного відтворення"¹⁰.

Наявність або відсутність права власності на деякі складові банківських ресурсів є підставою для їх розмежування на власні кошти та зобов'язання банку, тобто такі, що не належать банку, але на відповідних умовах можуть бути заді-

⁷ Кисельов В.В. Управление банковским капиталом (теория и практика). — М.: ОАО "Изд-во "Экономика". — 1997. — С. 77.

⁸ Банковское дело. Под ред. О.И. Лаврушина. — М.: Банковский и биржевой научно-консультационный центр. — 1992. — С. 120.

⁹ Алексеєнко М.Д. Капітал банку: питання теорії і практики: Монографія. — К.: КНЕУ. — 2002. — С. 31.

¹⁰ Костырко Л.А., Пашенко Т.В., Агєев М.М. Управление ресурсной базой коммерческого банка. — Луганск: ВУГУ. — 1999. — С. 22.

Банківська справа

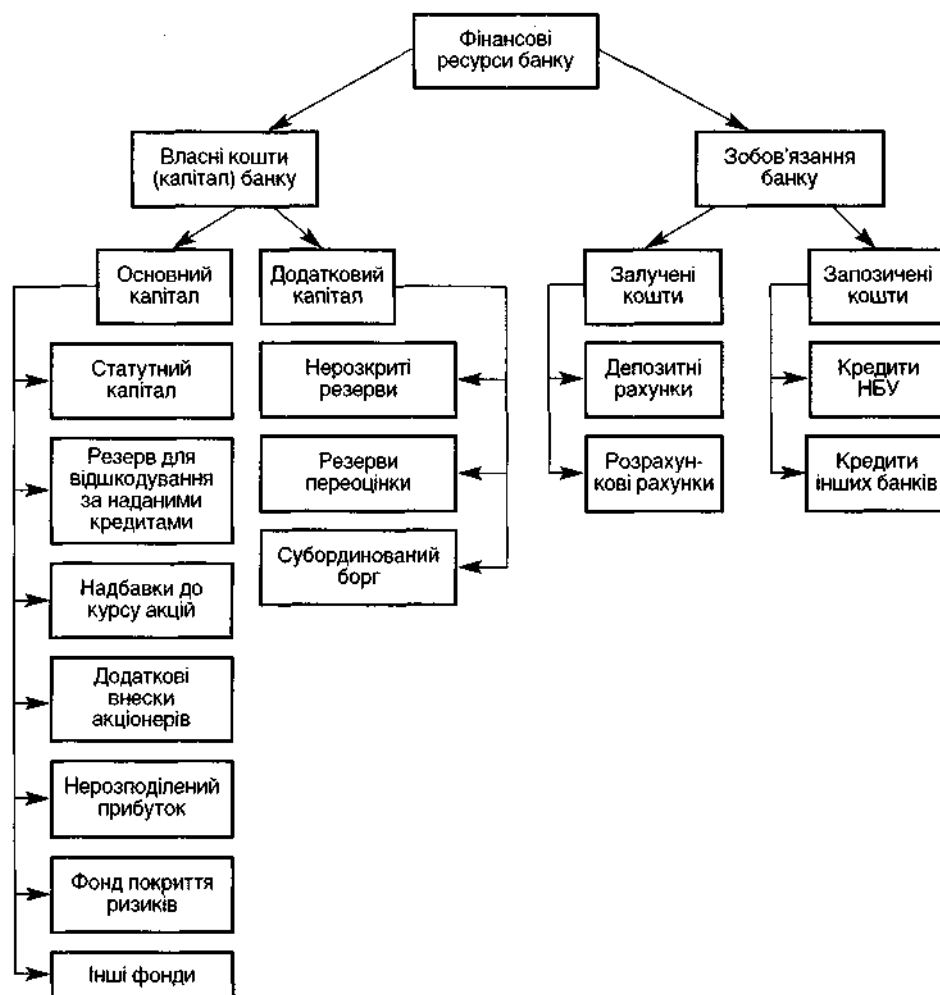

Рисунок. Склад фінансових ресурсів комерційного банку.

Таблиця. Структура фінансових ресурсів України у 1998—2003 роках¹¹

Роки	Капітал			Зобов'язання			Усього ресурсів	
	млн. грн.	Питома вага, %	Темпи зростання, %	млн. грн.	Питома вага, %	Темпи зростання, %	млн. грн.	Темпи зростання, %
1998	4845	24,2	*	15173	75,8	*	20018	*
1999	5878	22,8	121,3	19929	77,2	131,3	25807	128,9
2000	6450	17,4	109,7	30530	82,6	153,2	36980	143,3
2001	7967	16,9	123,5	39263	83,1	128,6	47230	127,7
2002	9981	15,6	125,3	53943	84,4	137,4	63924	135,3
2003*	10908	13,6	109,3	69087	86,4	128,1	79995	125,1

* За шість місяців року

¹¹ Складено за даними: Сугоняко О. Капіталізація банків: час — гроші. // Урядовий кур'єр. — 2003. — № 164. — С. 8.

яні у кредитно-інвестиційних операціях. Врахувавши положення Закону України “Про банки та банківську діяльність”, пропонуємо таку класифікацію фінансових ресурсів комерційного банку (див. рисунок).

Таким чином, взявши до уваги напрацювання вчених-економістів та законодавчу базу, пропонуємо таке визначення: фінансові ресурси комерційного банку являють собою сукупність власних, залучених та запозичених коштів, що перебувають у його розпорядженні й використовуються у процесі здійснення банківської діяльності.

Розглянемо структуру фінансових ресурсів банківської системи України у 1998–2003 роках (див. таблицю).

Наведені дані свідчать про абсолютне зростання обсягів фінансових ресурсів банківської системи України: від 20 млрд. грн. у 1998 році до майже 80 млрд. грн. у 2003 році. Як бачимо, головним джерелом ресурсів комерційних банків є залучені та запозичені кошти, які становлять близько 80% від загального обсягу ресурсів, що в цілому відповідає світовій банківській практиці. Причому аналіз динаміки елементів фінансових ресурсів банківської системи України свідчить про тенденції зменшення питомої ваги власного капіталу банків з одночасним стійким зростанням зобов'язань банку, що, у свою чергу, вказує на зростання обсягів операцій щодо залучення та запозичення коштів. Слід звернути увагу на стабільне зростання зазначених показників у межах періоду, що аналізується. Причому темпи зростання зобов'язань банків випереджали темпи зростання капіталу та фінансових ресурсів банківської системи в цілому.

Фінансові ресурси кожного комерційного банку мають конкретну структуру, тобто певне співвідношення між власними коштами та зобов'язаннями банку, що складається під впливом конкретних умов: універсалізації чи спеціалізації банку, його кредитної стратегії й тактики, обсягу послуг, які пропонують клієнтам, і, звичайно, стану економіки країни.

Забезпечення оптимального співвідношення між власними, залученими та запозиченими коштами є особливо важливим в умовах дефіциту фінансових ресурсів. У подальшому наукові дослідження передбачають розроблення методології формування й управління ресурсною базою.